

۱- محتوای و ماده‌ی استدلال هر کدام از منابع خاصی به دست می‌آید مثلاً محسوسات از طریق ادراک حسی، مجربات یا تجربیات از طریق تجربه و آزمایش علمی، بدیهیات از طریق بداهت عقلی و متواتر از طریق تواتر تاریخی به دست می‌آیند.

۲- درستی و اعتبار یک استدلال علاوه بر صورت، به ماده‌ی آن هم بستگی دارد.

۳- اقسام استدلال و از جنبه‌ی مواد و محتوا و هدف استدلال (صنعت‌های پنج‌گانه منطقی)

(۱) **برهان:** از بهترین و مطمئن‌ترین مواد استفاده می‌شود و منجر به یقین می‌شود و هدف آن کشف حقیقت است.

(۲) جدل: هدف مغلوب کردن مخاطب و یا آموزش نکته‌ای از این راه به اوست و در آن از محتوایی استفاده می‌شود که طرف مقابل آن را بپذیرد و او را به سکوت (تناقض گویی) وادار نماید. هدف قانع کردن مخاطب است. (مسلمات)

(۳) خطاب: هدف در خطاب این است که مخاطب به کاری برانگیخته شود و یا از آن اجتناب نماید در این گونه موارد ممکن است استدلال از اقناع محتوایی احساسی و حتی غیر منطقی برخوردار باشد.

(۴) شعر: هدف استدلال کننده این است که عالم خیال مخاطب را آن گونه که مایل است تحت تأثیر قرار دهد و موضوع را آن گونه در خیال مخاطب درآورد که خودش می‌خواهد به همین خاطر در این استدلال از مواد خیال‌انگیز استفاده می‌شود.

(۵) صنعت‌های پنج‌گانه منطقی:

۱- **برهان:** کامل‌ترین نوع استدلال است که هم‌صورت و هم‌ماده و محتوای آن کاملاً درست و یقینی است.

۱- برهان لَمّی یا لِمّ ← از وجود معلول به وجود معلول استدلال می‌کند.

۲- برهان اِنّی یا اِنّ ← از وجود معلول به وجود علت استدلال می‌کند.

اقسام برهان

۲- جدل: استدلالی که از قضایای مشهور یا مسلّم تشکیل می‌شود و طرف مقابل را قانع می‌کند، صورت ساده‌ی جدل این است که یکی دیگری را با سؤالات متوالی و متعدد روبه‌رو می‌کند به‌طوری که سرانجام او به تناقض‌گویی بیفتد و محکوم شود.

۳- خطابه: سخن یا استدلالی است که برای تشویق مردم به انجام یا ترک عملی از طریق تحریک عواطف و اقناع آن‌ها مورد استفاده قرار گیرد.

— خطابه‌ای خوب و پسندیده است که با برهان و استدلال عقلی هم توأم گردد و به راه خیر دعوت نماید.

۴- **شعر:** عبارتست از سخن خیال‌انگیزی که باعث تأثر روحی مطلوب در مخاطب می‌شود، شعر منطقی سخن خیال‌انگیز و تخیل آمیز و استدلالی است که از خیال انسانی سرچشمه می‌گیرد.

– **تفاوت شعر منطقی با شعر ادبی:**

در شعر منطقی برانگیخته شدن قوه‌ی تخیل شرط اصلی است خواه نظم باشد و خواه نثر در حالی که در شعر ادبی وزن و قافیه شرط اصلی است.